

УДК 341.18: 341.322.5

PROBLEMATIC ISSUES IN DETERMINING STATE JURISDICTION REGARDING RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES AGAINST CHILDREN

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ВІДПОВІЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДІТЕЙ

Rohova O.H./ Рогова О.Г.*PhD in Law, Associate Professor/ к. ю. н., доцент*

ORCID: 0000-0003-4482-0847

*Kharkiv National Medical University, Ukraine, Kharkiv, Nauky avenue, 4, 61022**Харківський національний медичний університет, Україна, Харків, пр.Науки 4, 61022***Ostapenko O.H./ Остапенко О.Г.***PhD in Law, Associate Professor/ к. ю. н., доцент*

ORCID: 0000-0001-5795-4276

*Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,**Ukraine, Kharkiv, Nauky avenue, 9A, 61166**Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця,**Україна, Харків, пр.Науки 9А, 61166***Sushch O. P./ Суц О.П.***PhD in Law, Associate Professor/ к. ю. н., доцент*

ORCID: 0000-0002-8619-8964

*Visiting Researcher at the University of Lapland (Rovaniemi, Finland)**Visiting Researcher at the University of Helsinki (Helsinki, Finland)**Запрошений дослідник у Лапландському університеті (Рованіємі, Фінляндія)**Запрошений дослідник у Гельсінському університеті (Гельсінкі, Фінляндія)*

Анотація. У статті зосереджено увагу на проблемних питаннях визначення юрисдикції держави щодо відповідальності за воєнні злочини проти дітей. Вивчення існуючих міжнародно-правових актів дає підстави стверджувати, що термін «юрисдикція» не має чіткого тлумачення його сутності, а на теоретико-правовому рівні проблема розуміння юрисдикції держав є однією з найбільш суперечливих областей міжнародного права.

Здійснено аналіз існуючих концепцій юрисдикції держави та запропоновано авторське визначення екстериторіальної юрисдикції держави. Авторами проаналізовано практику ЄСПЛ з метою обґрунтування положень щодо юрисдикції та відповідальності держави. На підставі аналізу практики ЄСПЛ виділено ознаки та правові підстави екстериторіальної юрисдикції держави.

Ключові слова: юрисдикція, територія, воєнні злочини, захист прав дітей, примусове переміщення/депортація.

Вступ.

Події війни, яку з 2014 року веде російська федерація проти України, виявили системне нехтування країною-агресором норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права в цілому. Окрім жахливих людських втрат, руйнування цивільної інфраструктури та інших очевидних наслідків повномасштабного вторгнення, війна спричинила ще один ефект, який виходить

за межі суто наукового дискурсу та академічного теоретизування. Не тільки для правників, а для широкого загалу гостро постала проблема визначення та застосування справедливого покарання воєнних злочинців, чиї дії на території України вразили світ своєю жорстокістю та дикунством. Залишаючи за межами нашого дослідження ідентифікацію різних видів воєнних злочинів, скоєних керівництвом та військовослужбовцями російської федерації в Україні, важливо підкреслити, що серед інших груп злочинів в теперішній час накопичено значний масив доказової бази щодо злочинів проти дітей українських громадян. Найбільш складними з точки зору правової ідентифікації, доказування та покарання воєнних злочинців є примусове переміщення та масова депортація дітей. Для визначення підстав висунення вагомих та обґрунтованих звинувачень важливо усвідомлювати правові межі допустимих (з точки зору міжнародного гуманітарного права) дій держави-агресора на тимчасово окупованій території іншої держави. Найбільш красномовно такі межі можна визначити через усвідомлення сутності юрисдикції держави.

Науковці характеризують проблему розуміння юрисдикції держав як «одну з найбільш суперечливих областей міжнародного права, що зачіпає можливість застосування внутрішнього права держави до подій та осіб, які перебувають за межами її території, до обставин, які стосуються інтересів інших держав» [1, с. 250; 2, с.146].

Різні аспекти юрисдикції держав, практичні питання реалізації юрисдикції у конкретно-історичних та правових умовах, відповідальності держав за порушення прав людини як в межах своєї території, так і поза її межами, були і залишаються найбільш дискусійними питаннями у проблематиці міжнародно-правового дискурсу. Цим питанням приділялася увага у працях як українських: В. Ведькал [3], М. Грушко, К. Мануїлова, Т. Федорова [4, 5], О. Поліванова, Д. Третьякова [6], А. Кулієв, В. Кульбаба [7], Плотніков О. [8], В. Тироль [9], так і зарубіжних дослідників: А. Orakhelashvili [10], Н. Oxman [11], О. Schachter [1].

Метою статті є аналіз існуючих підходів та визначення проблемних питань юрисдикції держави щодо відповідальності за воєнні злочини проти дітей.

Методологія. Досягнення наукової об'єктивності забезпечувалося застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, методологічною основою якого стали універсальні методи діалектики, що використовувалися для розкриття закономірностей формування інституту юрисдикції держави, розв'язання його суперечностей. Діалектичний метод дозволив всебічно розглянути зміст категорії «юрисдикція держави», її багатоаспектність, особливості, особливо у контексті відповідальності за воєнні злочини проти дітей. Серед спеціальних методів слід відзначити формально-логічний, порівняльно-правовий, системно-структурного аналізу.

Порівняльно-правовий метод надав можливість відобразити процес формування і динаміку розвитку інституту юрисдикції держави, проблеми її визначення у контексті примусової депортації українських дітей російською федерацією.

Методологічний підхід системно-структурного аналізу був використаний при дослідженні багатоаспектності юрисдикції держави, її різновидів та практики її застосування ЄСПЛ. Формально-логічний метод дозволив вирішити питання доктринального удосконалення сутності юрисдикції держави. У роботі використовувалися такі логічні прийоми як аналіз і синтез, визначення і класифікація.

Основний текст. Розмірковуючи щодо меж юрисдикції держав у міжнародному праві, Orakhelashvili A. визначає найважливіші аспекти такої юрисдикції: «По-перше, існує початкове право або вимога держави здійснювати юрисдикцію над конкретною особою чи справою. Потім є питання про те, чи буде ця юрисдикція визнана законною, або інакше прийняті та прийняті іншими державами та надані будь-які дії на територіях цих держав, з або без суттєвої шкоди початковій законності здійснення цієї юрисдикції» [11, с. 1]. Можна помітити, що зазначений підхід асоціює юрисдикцію з реалізацією інтересів держави поза межами її суверенної території.

Schachter O., згадуючи часто цитовану справу «С.С. Лотос», вирішену у 1927 році Постійною палатою міжнародного правосуддя, підкреслює, що

Постійна палата відхилила твердження про те, що міжнародне право «містить загальну заборону державам поширювати застосування своїх законів та юрисдикції своїх судів на осіб, майно та дії за межами їхньої території. Далеко не встановлюючи (цю) загальну пропозицію, воно залишає їм у цьому відношенні широку свободу дій, яка обмежена лише в певних випадках заборонними правилами; що стосується інших випадків, кожна держава залишається вільною приймати принципи, які вона вважає найкращими та найбільш доцільними. За цих обставин все, що можна вимагати від держави, це щоб вона не перевищувала межі, які міжнародне право встановлює на її юрисдикцію; у цих межах її право на здійснення юрисдикції ґрунтується на її суверенітеті» [1, с. 250]. На нашу думку, ключовим у цьому підході є визнання свободи держави діяти певним чином поза межами своєї території.

На думку Bernard H. Oxman, у найширшому розумінні юрисдикція держави може стосуватися її законних повноважень діяти і, отже, повноважень вирішувати, чи діяти, і якщо так, то як діяти законодавчими, виконавчими чи судовими засобами. У цьому сенсі юрисдикція означає, в першу чергу, але не виключно, законні повноваження створювати та застосовувати правила [11].

Наведені погляди відомих дослідників юрисдикції держави у міжнародному праві свідчать про багатоаспектність цього феномену, складність визначення уніфікованого підходу.

Чимало дослідників констатують, що сучасне міжнародне право не надає однозначної відповіді щодо сутності поняття «юрисдикція», яке не має нормативного визначення [2, с. 146; 5]. Міжнародно-правові акти глобального та регіонального масштабу часто застосовують термін «юрисдикція», не надаючи вичерпного тлумачення його сутності.

Кулієв А., Кульбаба В. зазначають, що «у міждержавних відносинах поняття «юрисдикція держави» використовується головним чином як прояв державного суверенітету». Водночас «ні в доктрині, ні, тим більше, в нормативних міжнародно-правових актах немає визначення юрисдикції держав, яке могло би вважатися загальновизнаним» [7, с. 224, 227]. Подібний підхід поділяє також

Ведькал В.: «...юрисдикція розглядається з точки зору поширення суверенної влади держав-учасниць на певну територію, тобто як вияв територіального верховенства або як обсяг судових повноважень» [3].

Хоча термін «юрисдикція» широко використовується в доктрині та в національній і міжнародній юридичній практиці, його поняття в науці міжнародного права трактується досить розпливчато, зокрема, як діяльність держави, що полягає в застосуванні права до правових спорів і прийнятті правових актів щодо них, як прояв державного суверенітету, як прояв державної влади [4, с.6].

Юрисдикція держави визначається як можливість (правоздатність) держав виконувати норми внутрішньодержавного права, так і компетенція (дієздатність) держави впливати на поведінку інших суб'єктів [5].

Можна стверджувати, що за роки формування самої концепції юрисдикції держави напрацьовано чимало методологічних підходів щодо виявлення її сутнісних ознак. Так, науковці асоціюють юрисдикцію з феноменом влади, державним суверенітетом, законним правом діяти певним чином, імунітетом держави, компетенцією, або територіальним верховенством. Не складно помітити, що цей асоціативний ряд апелює водночас до декількох самостійних правових інститутів – суверенітету держави, державної влади, території держави. Водночас, вищезазначені підходи не знайшли одностайної підтримки ані в контексті сучасної доктрини міжнародного права, ані в доктрині права національного.

Дослідники підкреслюють, що «юрисдикція притаманна суб'єкту міжнародного права, який не тільки має здатність встановлювати певні норми поведінки та створювати відповідно до них правові норми, а й забезпечувати їх належне та сумлінне дотримання, оскільки практична реалізація юрисдикції часто пов'язана із застосуванням механізмів примусу» [4, с. 13]. Важливо зазначити, що вищенаведене розуміння сутності юрисдикції включає не тільки правотворення, а й ефективні дії держави щодо реалізації запроваджених правових норм.

Не зважаючи на відсутність одностайності у визначенні самого поняття «юрисдикція», теорією та практикою міжнародного права напрацьовано підходи до класифікації юрисдикції держав за різними ознаками. Так, залежно від принципів (критеріїв), на яких базується юрисдикція, виділяють «юрисдикцію за територіальним принципом; юрисдикцію, засновану на особистому активному принципі; юрисдикцію, засновану на особистому пасивному принципі; юрисдикцію на основі охоронного принципу та універсальну юрисдикцію» [4].

Як зазначає Orakhelashvili A., багато авторів погоджуються, що територіальна юрисдикція є найбільшою фундаментальна, очевидна і незаперечна інстанція здійснення державою своєї юрисдикції, оскільки регулювання державних справ на її території є аксіомою [10, с. 23].

На нашу думку, основоположний принцип юрисдикції держав – територіальний – може бути підданий сумніву з точки зору принципу екстериторіальної (персональної) юрисдикції. Водночас, серед дослідників можна зустріти дещо стриману оцінку потенціалу останнього принципу. Так, на думку А. Orakhelashvili, «екстериторіальне утвердження національної юрисдикції може розглядатися як політично суперечливе, спрямоване на зрив територіальної юрисдикції держави, на чийй території стався відповідний інцидент. Чи це було б так, залежатиме від конкретних обставин конкретного випадку» [10, с. 24]. З цього можна зробити проміжний висновок, що екстериторіальна юрисдикція носить, так би мовити, каузальний характер, тонку правову матерію якого утворюють об'єктивні та суб'єктивні чинники, що можуть стосуватися як особи (її місця знаходження/статусу громадянства (або без громадянства)), так і держави (її політичної волі щодо реалізації своїх інтересів поза межами суверенної території).

Вагому роль у доктринальному обґрунтуванні різних видів юрисдикції відіграє практика Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ, Суд). Так, у Посібнику зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини (надалі – ЄКПЛ) роз'яснюється, що: «19. Юрисдикція Держави в розумінні статті 1 є насамперед територіальною. Відповідно до пункту 1 статті 31 Віденської конвенції про право

міжнародних договорів 1969 року, Суд розтлумачив слова «перебуває під їхньою юрисдикцією» відповідно до звичайного значення, яке слід надавати цій фразі в її контексті, а також у світлі об'єкта і цілей Конвенції («М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium) (ухв.) [ВП], 2020, § 99). Відповідно, стаття 1 Конвенції (ЄСПЛ) повинна розглядатися як така, що відображає це звичайне і, по суті, територіальне поняття юрисдикції, тоді як інші підстави юрисдикції є винятковими і вимагають спеціального обґрунтування в конкретних обставинах кожної справи («Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others) [ВП], 2001, §§ 61, 67, 71, а також «Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia) [ВП], 2012, § 104, та посилання на них; яскраві приклади застосування територіального критерію див. у справі «Гурбанов проти Вірменії» (Gurbanov v. Armenia), 2023, §§ 22-26, а щодо портів і територіальних вод – «Фрідріх та інші проти Польщі» (Friedrich and Others v. Poland), 2024, § 113) [12, с.10]. Зазначений посібник допомагає зрозуміти методологічний підхід ЄСПЛ: територіальна юрисдикція – звичайне її поняття, у той час, коли інші підстави юрисдикції розглядаються, як виняткові, такі, що потребують спеціального обґрунтування.

У цьому контексті доцільно згадати «Декларацію про майбутнє Європейського суду з прав людини», ухвалену Конференцією високого рівня держав-учасниць Ради Європи, що була організована за допомогою турецького головування у Комітеті Міністрів Ради Європи (м. Ізмір, Туреччина, 26-27 квітня 2011 року). Звертаючись до ЄСПЛ, Конференція закликала Суд: «Застосовувати у повній мірі, послідовно і передбачувано всі умови прийнятності та правила стосовно меж своєї юрисдикції, *ratione temporis*, *ratione loci*, *ratione personae* та *ratione materiae*» [13].

Як відомо, вищезазначені умови прийнятності/неприйнятності заяв до ЄСПЛ включають різні аспекти юрисдикції. Несумісність *ratione materiae* (предметна несумісність) вказує, чи охоплюється та чи інша скарга сферою застосування статті, передбаченої ЄСПЛ чи Протоколом до неї (чи гарантується

право, про порушення якого стверджує заявник, положеннями ЄКПЛ чи протоколів до неї)? Несумісність *ratione personae* (суб'єктна несумісність) стосується правосуб'єктності заявника, а також відповідальності держави-відповідача: (1) чи може заявник подавати заяву? (2) Чи можна покласти відповідальність за стверджуване порушення на державу-відповідача? Несумісність *ratione temporis* (часова несумісність) вказує, чи мав місце факт оскаржуваної дії чи бездіяльності, зазначеної в заяві, після ратифікації ЄКПЛ або Протоколу державою-відповідачем. Несумісність *ratione loci* (територіальна несумісність) свідчить, чи підпадає стверджуване порушення під юрисдикцію держави-відповідача (чи було воно на її власній території або на території під її ефективним контролем) [14].

У вищезгаданому Посібнику зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини роз'яснюються підходи ЄСПЛ щодо застосування екстериторіальної юрисдикції: «58. Як виняток з принципу територіальності, юрисдикція Договірної Держави згідно зі статтею 1 може поширюватися на дії її органів влади, які тягнуть за собою певні наслідки поза межами її власної території («Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*) [ВП], § 133, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні). Юрисдикція Держави за межами її кордонів може бути встановлено одним із двох способів: а. на основі влади (або контролю), фактично здійснюваної над особою заявника (персональна концепція юрисдикції або *ratione personae*); б. на основі контролю, фактично здійснюваного над відповідною іноземною територією (просторова концепція юрисдикції або *ratione loci*)» [12, с. 22]. Коротке резюме зазначеного роз'яснення позиції ЄСПЛ дозволяє виокремити наступні юридичні ознаки екстериторіальної юрисдикції держави: персональна концепція юрисдикції (конкретна особа в колі уваги та контролю держави) або фактична територіальна юрисдикція щодо іноземної території. Окремо зазначимо, що ЄСПЛ у багатьох своїх рішеннях уникає правової оцінки фактів, які з точки зору міжнародного гуманітарного права дозволяють ідентифікувати дії Держави (Сторони ЄКПЛ) як незаконні дії на

території іншої договірної сторони.

Так, згідно з Посібником зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини (у редакції 2018 р.), «34. Одним виключенням із принципу, який передбачає, що юрисдикція за статтею 1 обмежується власною територією держави, є ситуації, коли, внаслідок законних чи незаконних військових дій Договірна держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами національної території. Зобов'язання гарантувати на такій території права та свободи, визначені Конвенцією, випливає з факту цього контролю, незалежно від того, чи здійснюється він безпосередньо, через власні збройні сили Договірної держави, або через підпорядковану місцеву адміністрацію (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], п. 106, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні) [12, с.14]. Зазначене роз'яснення ЄСПЛ акцентує увагу на концепції «ефективного контролю над територією», залишаючи за межами правової позиції Суду законність чи незаконність встановлення такого контролю.

Важливо підкреслити, що у пізніших свої рішеннях ЄСПЛ дотримується дещо іншої позиції: «63. У справі «Грузія проти Росії» (*Georgia v. Russia*) (II), 2021, Суд постановив, що дії Договірної Держави, яка проводить військову операцію на території іншої Держави в рамках міжнародного збройного конфлікту, не можуть призвести до виникнення будь-якої юрисдикції *ratione loci* або *ratione personae* з боку першої Держави, оскільки ці дії відбувалися під час активної фази бойових дій. Дійсно, умови, що застосовуються в його практиці для визначення того, чи мало місце здійснення Державою екстериторіальної юрисдикції, у такій ситуації не дотримуються. Перш за все, у випадку воєнних операцій – включаючи, наприклад, збройні напади, бомбардування або обстріли – які здійснюються під час міжнародного збройного конфлікту, не можна взагалі говорити про «ефективний контроль» над певною територією» [15, с.23]. Водночас, щодо фази припинення активних бойових дій, ЄСПЛ припускає виникнення юрисдикції держави-агресора на підставі концепції «ефективного контролю»: «64. І навпаки, військова окупація після припинення активних

бойових дій може наділяти юрисдикцією «активну» Державу на підставі її ефективного контролю над відповідною територією та/або конкретними особами («Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II), 2021, §§ 161-175)» [15, с.24].

Цікаво, що, відповідно до наведеної позиції ЄСПЛ, факт встановлення окупації певної території розглядається як юридична передумова виникнення екстериторіальної юрисдикції держави-окупанта. Це перегукується зі ст. 42 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р., відповідно до якої «територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції» [16].

Аналогічну позицію ЄСПЛ зайняв, розглядаючи питання прийнятності міждержавної справи проти Росії, у якій український Уряд подав низку скарг щодо подій, що відбулися в період з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року; в ході яких Крим (включаючи місто Севастополь) було приєднано до складу російської федерації. «Отже, для цілей прийняття рішення щодо прийнятності заяви Суд виходив з припущення, що юрисдикція Держави-відповідача над Кримом мала форму або характер «ефективного контролю над територією», як зазначено вище («Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea) (ухв.) [ВП], 2020, §§ 338-351)» [15, с.13-14].

Формула «ефективного контролю над територією» стала основою обґрунтування ЄСПЛ екстериторіальної юрисдикції держав; причому, як справедливо зазначає Тироль В., «екстериторіальне застосування ЄСПЛ ґрунтується на встановленні юрисдикції держави в силу фактичного ефективного загального контролю над певною територією» [9, с. 5].

Як резюмують Поліванова О. та Третьякова Д., питання, чи справді держава-сторона ЄСПЛ здійснює ефективний контроль над територією за її власними територіальними межами, є питанням факту. Прагнучи відповісти на нього, Суд насамперед враховує такі два критерії: кількість військовослужбовців, розміщених державою на відповідній території (критерій, якому Суд надавав досі найбільшого значення), і ступінь, у якому військова, економічна чи

політична підтримка підпорядкованих контролюючій державі місцевих адміністрацій надає їм вплив і контроль над регіоном [6, с. 347].

У вже згадуваній Справі «Грузія проти Росії» (Georgia v. Russia) (II) підкреслено, що ЄСПЛ не мав можливості розвивати свою прецедентну практику, виходячи за рамки розуміння поняття «юрисдикція», яке склалося на сьогодні. Якщо на Суд буде покладено завдання оцінювати акти війни та активні бойові дії в контексті міжнародного збройного конфлікту за межами території Держави-відповідача, то саме Договірні Сторони повинні забезпечити необхідну правову основу для виконання такого завдання. Це не означає, що Держави можуть діяти поза будь-якими правовими рамками, оскільки в такому контексті вони зобов'язані дотримуватися дуже детальних норм міжнародного гуманітарного права (там само, §§ 139-143) [15, с. 24]. Така «соломонова» позиція ЄСПЛ щодо змісту поняття «юрисдикція», на нашу думку, цілковито пояснюється тими завданнями, які визначені для ЄСПЛ Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, а також Протоколами до неї. Але, з іншого боку, ЄСПЛ, анонсувавши свою позицію етично-нейтрального арбітра у межах наявної концепції юрисдикції щодо оцінювання дій держав, як договірних сторін ЄКПЛ, у процесі своєї судової правотворчості фактично доктринально зміцнив концепцію екстериторіальної юрисдикції, посилаючись на формулу «ефективного контролю над територією».

Аналіз судової практики ЄСПЛ дозволяє виокремити наступні правові підстави застосування екстериторіальної юрисдикції: 1) неможливість використання концепції звичайної (територіальної) юрисдикції; 2) доведений факт встановлення контролю держави над іноземною територією (повністю або частково, незалежно від законного/незаконного характеру таких дій); 3) здійснення державою ефективного контролю на іноземній території (у сенсі ЄКПЛ це означає презумпцію виконання зобов'язання гарантувати на такій території права та свободи, визначені ЄКПЛ); 4) фактична влада (або контроль) над особою заявника (персональна концепція юрисдикції або *ratione personae*).

Як відомо, «російська федерація системно використовує гуманітарну

риторику для прикриття злочинних практик депортації українських дітей, подаючи їхні дії як «евакуацію» або «захист сиріт», хоча такі дії супроводжуються зміною громадянства, інформаційною ізоляцією, заборонаю на використання української мови та фактичним усиновленням без згоди батьків чи законного представника» [17, с. 113]. За даними експертів Регіонального центру прав людини (RCHR) спільно з ГС «Українська мережа за права дитини» (УМПД) та іншими правозахисними організаціями, РФ порушує відповідні зобов'язання за Конвенцією ООН про права дитини, зокрема статті 3, 8, 9, 10, 12, 13, 20, 21, 29 і 30. Ці порушення є наслідком невиконання росією відповідних норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, статті 50 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, статей 74 і 78 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій [18].

З урахуванням важливості притягнення воєнних злочинців до відповідальності необхідно визначити підстави та межі юрисдикції держави-агресора на тимчасово окупованій території України по відношенню до дітей українських громадян.

Відповідно до статті 2 Конвенції про права дитини (у редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року), «Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції...» [19]. Застосування цієї норми для правової ідентифікації відносин між дитиною та державою – іншою стороною збройного конфлікту – актуалізує низку питань, у першу чергу: в межах чия юрисдикції перебуває дитина, яка знаходиться на тимчасово окупованій території.

Стаття 4 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року оперує поняттям «під владою»: «Особами, що перебувають під захистом цієї Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є» [20].

У частині 4 статті 11 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від

12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, також застосовано термін «під владою»: «...будь-якої особи, яка перебуває під владою супротивної сторони, до котрої вона не належить...» [21].

Важливе значення для розуміння обсягу юрисдикції держав щодо дитини мають норми Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996 р. (надалі – Конвенції про юрисдикцію) [22]. Хоча ця конвенція регулює не публічно-правові, а приватно-правові аспекти переміщення дітей, її норми субсидіарно також формують систему міжнародно-правового захисту інтересів дитини.

Статтею 5 Конвенції про юрисдикцію закріплено принцип територіальної юрисдикції, яка презюмується як належна судовим або адміністративним органам Договірної Держави звичайного місця проживання дитини (частина 1 статті 5). З урахуванням статті 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання (частина 2 статті 5) [21]. Тобто саме звичайне (тривале) перебування дитини на території певної держави є визначальною підставою поширення на неї юрисдикції держави. Цілком зрозуміло, що у випадках переміщення дитини на територію іншої держави обсяг територіальної юрисдикції може бути сумнівним, тому застосовується принцип екстериторіальної (персональної) юрисдикції.

Частина 2 статті 5 відсилає до статті 7 Конвенції, яка стосується неправомірного переміщення або утримування дитини. Відповідно до ст. 7 Конвенції про юрисдикцію, у разі неправомірного переміщення або утримування дитини органи Договірної Держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримування, зберігають свою юрисдикцію доти, доки дитина не набуде звичайного місця проживання в іншій Державі та а) кожна особа, установа або інший орган, які мають права опіки, не погодяться з переміщенням або утримуванням або б) дитина не проживе в такій

іншій державі протягом періоду, що становить принаймні один рік після того, як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місцеперебування дитини; не триває розгляд прохання про повернення, поданого в цей період, та дитина прижилася в новому середовищі» [22].

У випадку переміщення дитини на територію іншої держави фактично виникає «конкуренція юрисдикцій» (держави походження дитини та держави, на територію якої дитину переміщено). «Суть конкуренції полягає в тому, що одна й та сама особа чи справа може в один час правомірно розглядатися міжнародним правом як така, що підпадає під юрисдикцію кількох держав. Юридично кажучи, здійснення кожної з цих юрисдикцій було б таким же законним, як і інших; інші юрисдикції не будуть скасовані, а лише переважні» [10, с. 15].

Відповідно до ст. 33 «(1) Якщо орган, що має юрисдикцію згідно зі статтями 5 – 10, має намір влаштувати дитину в прийомну сім'ю або в устанovu опіки і піклування ..., та якщо таке влаштування чи таке забезпечення піклування повинне здійснюватися в іншій Договірній Державі, він повинен спочатку провести консультації з Центральним органом або іншим компетентним органом останньої Держави. З цією метою він передає доповідь про дитину разом з обґрунтуванням запропонованого влаштування або забезпечення піклування. 2. Рішення про влаштування або забезпечення піклування може бути прийнято в запитуючій Державі, тільки якщо Центральний орган або інший компетентний орган Держави, в якій було подано прохання, погодився на влаштування чи забезпечення піклування, з урахуванням найвищих інтересів дитини» [22].

Аналіз норм Конвенції про юрисдикцію дає можливість зробити проміжні висновки щодо характеру юрисдикції держави-агресора по відношенню до дитини: 1) Конвенція не містить оцінки правових наслідків дій держави-агресора щодо дитини на окупованій території, але встановлює презумпцію повного і належного виконання такою державою усіх необхідних для захисту дитини заходів; 2) під час здійснення своєї юрисдикції органи Договірних Держав застосовують своє національне право (ст. 15 Конвенції про юрисдикцію), що

може призводити до застосування до дитини інших заходів, аніж передбачено законодавством держави звичайного місця проживання дитини; 3) у випадку переміщення (депортації) дитини на територію іншої держави виникає «конкуренція юрисдикцій», яка має бути врегульована колізійними нормами міжнародного права; 4) основним принципом визначення юрисдикції держави щодо дитини, яка перебуває (постійно або внаслідок незаконної депортації) на її території, є принцип територіальної юрисдикції.

Важливо підкреслити, що норми Конвенції про юрисдикцію у багатьох принципових положеннях повторюють Конвенцію про права дитини. Так, ст.11 Конвенції про права дитини містить зобов'язання держав вживати заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону; ст. 35 – зобов'язання вживати на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо відвернення викрадень дітей; ст. 38 – поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання [19].

На жаль, події повномасштабної війни в Україні засвідчили, що ухвалення та міжнародне визнання вищезгаданих конвенцій не стало ефективною запорукою дотримання прав українських дітей керівництвом та військовослужбовцями російської федерації. Відновлення справедливості – для України, її громадян та всього світового правопорядку – буде означати покарання воєнних злочинців та повернення депортованих українських дітей на територію України.

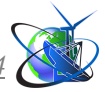
У цьому сенсі важко переоцінити значення Справи «Україна та Нідерланди проти Росії» (Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia, Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22), рішення з якої було ухвалено Великою палатою ЄСПЛ у 2024 році. Серед інших своїх висновків, Суд констатував, що «1593...для того, щоб переміщення [українських] дітей кваліфікувалося як законна евакуація згідно з міжнародним гуманітарним правом, воно мало б відповідати низці вимог. ... Немає нічого, що свідчить про

те, що будь-яка з нібито евакуацій дітей була здійснена з причин, передбачених міжнародним гуманітарним правом. Також важливо, що суть цієї скарги полягає в тому, що дітей було переведено з окупованої території до Російської Федерації, що є явним порушенням міжнародного гуманітарного права за відсутності доказів, які б свідчили про те, що переміщення в межах окупованої території було б неможливим». «1595. Суд також вважає, що поводження з відповідними дітьми досягло порогу жорстокості, необхідного для застосування статті 3 Конвенції.... Суд робить висновок, що вивезення українських дітей до Росії або на контрольовані Росією території за вищеписаних умов призвело до порушення статті 3 Конвенції». Крім того «Суд дійшов до висновку, що діти були «позбавлені свободи та безпеки» у значенні статті 5 Конвенції». І найголовнішим висновком ЄСПЛ стало: «1598. На завершення, Суд переконаний поза розумним сумнівом, що між червнем 2014 року та 16 вересня 2022 року існувала низка ідентичних або аналогічних порушень статей 3, 5 та 8 Конвенції, які є достатньо численними та взаємопов'язаними, щоб утворювати схему або систему невинуватого втручання у права українських дітей. Враховуючи системний та регуляторний характер цих порушень, немає сумнівів, що вони офіційно допускалися начальством винних та вищою владою відповідача» [23].

Безперечно, мотивувальна та резолютивна частини цього доленосного рішення ЄСПЛ будуть вивчатися фахівцями міжнародного та національного права як один з найкращих прикладів ухвалення справедливого рішення. Але для мети нашого дослідження важливо підкреслити, що серед інших важливих аспектів ЄСПЛ констатував: «1567. Згідно зі статтею 50 Женевської конвенції IV, окупаційна держава зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для сприяння ідентифікації дітей та реєстрації їхнього походження. Вона в жодному разі *не може змінювати їхній особистий статус*, а також залучати їх до підпорядкованих їй формувань чи організацій» (курсив наш – Р.О, О.О., С.О.) [23].

На нашу думку, саме цей малопомітний серед інших юридичний факт перешкоджає визнанню можливості застосувати екстериторіальну

(персональну) юрисдикцію до справи депортації українських дітей.

Висновки. Найбільш складними з точки зору правової ідентифікації, доказування та покарання воєнних злочинців є примусове переміщення та масова депортація дітей. Для визначення підстав висунення вагомих та обґрунтованих звинувачень важливе теоретичне та практичне значення мають правові межі допустимих (з точки зору міжнародного гуманітарного права) дій держави-агресора на тимчасово окупованій території іншої держави, що актуалізуються через інститут юрисдикції держави.

У теперішній час міжнародно-правові акти глобального та регіонального масштабу часто застосовують термін «юрисдикція», не надаючи вичерпного тлумачення його сутності, а у науковому дискурсі проблему розуміння юрисдикції держав характеризують, як одну з найбільш суперечливих областей міжнародного права.

Проведений нами аналіз існуючих підходів щодо сутності поняття «юрисдикція держави», дозволяє зробити висновок про багатоаспектність цього феномену, складність визначення уніфікованого підходу. У науковому дискурсі юрисдикцію асоціюють з феноменом влади, державним суверенітетом, законним правом діяти певним чином, імунітетом держави, компетенцією, територіальним верховенством, реалізацією інтересів держави поза межами її суверенної території; із законними повноваженнями створювати та застосовувати правила, з обсягом судових повноважень держави тощо. Водночас, вищезазначені підходи не знайшли одностайної підтримки ані в контексті сучасної доктрини міжнародного права, ані в доктрині права національного.

Не зважаючи на відсутність одностайності у визначенні самого поняття «юрисдикція», теорією та практикою міжнародного права напрацьовано підходи до класифікації юрисдикції держав за різними ознаками. На нашу думку, основоположний принцип юрисдикції держав – територіальний – може бути підданий сумніву з точки зору принципу екстериторіальної (персональної) юрисдикції. Остання носить, так би мовити, субсидіарний, каузальний характер, тонку правову матерію якого утворюють поєднання об'єктивних та суб'єктивних

чинників, що можуть стосуватися як особи (її місця знаходження/статусу громадянства (або без громадянства), так і держави (її політичної волі щодо реалізації своїх інтересів поза межами суверенної території).

Вагому роль у доктринальному обґрунтуванні різних видів юрисдикції відіграє практика Європейського Суду з прав людини. Методологічний підхід ЄСПЛ базується на визнанні територіальної юрисдикції її звичайним поняттям, у той час, коли інші підстави юрисдикції розглядаються, як виняткові, такі, що потребують спеціального обґрунтування. Умовами прийнятності та правилами стосовно меж юрисдикції ЄСПЛ є принципи: «*ratione temporis*» (часова сумісність), «*ratione loci*» (територіальна сумісність), «*ratione personae*» (суб'єктна сумісність) та «*ratione materiae*» (предметна сумісність).

Проведений нами аналіз прецедентної практики ЄСПЛ дозволив виокремити наступні юридичні ознаки екстериторіальної юрисдикції держави: персональна концепція юрисдикції (конкретна особа в колі уваги та контролю держави) або фактична територіальна юрисдикція щодо іноземної території. ЄСПЛ у багатьох своїх рішеннях уникає правової оцінки фактів, які з точки зору міжнародного гуманітарного права дозволяють ідентифікувати дії Держави (Сторони ЄКПЛ) як незаконні дії на території іншої договірної сторони.

Основою обґрунтування ЄСПЛ екстериторіальної юрисдикції держав стала формула «ефективного контролю над територією». ЄСПЛ розглядає факт встановлення окупації певної території як юридичну передумову виникнення екстериторіальної юрисдикції держави-окупанта. Можна стверджувати, що ЄСПЛ, анонсувавши свою позицію етично-нейтрального арбітра у межах наявної концепції юрисдикції щодо оцінювання дій держав, як договірних сторін ЄКПЛ, у процесі своєї судової правотворчості фактично доктринально зміцнив концепцію екстериторіальної юрисдикції, посилаючись на формулу «ефективного контролю над територією».

Аналіз судової практики ЄСПЛ дозволяє виокремити наступні правові підстави застосування екстериторіальної юрисдикції: 1) неможливість використання концепції звичайної (територіальної) юрисдикції; 2) доведений

факт встановлення контролю держави над іноземною територією (повністю або частково, незалежно від законного/незаконного характеру таких дій); 3) здійснення державою ефективного контролю на іноземній території (у сенсі ЄКПЛ це означає презумпцію виконання зобов'язання гарантувати на такій території права та свободи, визначені ЄКПЛ); 4) фактична влада (або контроль) над особою заявника (персональна концепція юрисдикції або *ratione personae*).

Для розуміння підстав та меж юрисдикції російської федерації як держави-агресора було проаналізовано найважливіші міжнародні акти щодо захисту прав дитини, серед яких Конвенція про права дитини (здебільшого охоплює права дитини у царині публічно-правових зобов'язань) та Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (орієнтована на захист прав дитини у царині приватно-правових зобов'язань та інтересів). Норми обох цих конвенцій вимагають від держав (та приватних осіб) у будь-яких обставинах діяти «у найкращих інтересах дитини». Фактично, весь правозахисний механізм вищевказаних конвенції базується на системі гармонійних (але, на жаль, не завжди реалізованих) правових презумпцій. Так, конвенції містять красивий алгоритм дій, учасниками якого у різних обставинах можуть стати як держави постійного проживання дитини, так і інші держави (позначимо в дужках, що ці держави завжди мають власні публічні інтереси, які не завжди враховують інтереси дитини). Презюмуючи, що всі держави (навіть в умовах збройного конфлікту) будуть виявляти зацікавленість поважати та захищати «найкращі інтереси дитини», глобальне суспільство періодично «занепокоєно» спостерігало за масовими порушеннями прав дітей у різних регіонах Землі. Можливо, настав момент піддати сумніву систему спростованих практикою презумпцій, щоб побудувати нову систему міжнародно-правового захисту прав дитини? На нашу думку, для цього потрібна смілива мультидисциплінарна науково-практична дискусія з метою подальшого обґрунтування дієвих міжнародно-правових механізмів реагування на масові воєнні злочини проти дітей.

У контексті зазначеного також потребують обговорення «червоні прапорці» екстериторіальної юрисдикції держав, особливо в умовах збройних конфліктів. З урахуванням зазначеного, вважаємо доцільним запропонувати авторське визначення екстериторіальної юрисдикції держави як консенсуально визнаної влади держави щодо території, кола осіб чи реалізації публічних інтересів, що обмежується системою визнаних міжнародним правом договорів та угод.

Література:

1. Schachter, O. (2024). *International Law in Theory and Practice. Developments in International Law, Volume 13*. Available at: URL: <https://brill.com/display/title/9167>.
2. Попко, В.В. (2020). *Транснаціональне кримінальне право: міжнародно-правові засади. Дисертація доктора юридичних наук, спеціальність 12.00.11 – міжнародне право. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України*.
3. Ведькал, В.А. (2021). *Юрисдикція Міжнародного кримінального суду. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 3. С.183-188*. Available at: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/32.pdf.
4. Грушко М. В., Мануїлова К. В. (2023). *Юрисдикція в міжнародному праві: навчально-методичний посібник*. Львів: Видавець Кошовий Б.-П.О. 85 с.
5. Грушко М. В., Мануїлова К. В., Федорова Т. С. (2023). *Роль та місце інституту юрисдикції в міжнародному праві. Академічні візії, Вип.21. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8273281>*.
6. Поліванова О., Третякова Д. (2020). *Ефективний контроль держави поза межами її територіальної юрисдикції: підстави притягнення до відповідальності за порушення прав людини у практиці ЄСПЛ. Підприємство, господарство і право, № 5. С. 341-350*.
7. Кулієв, А., Кульбаба, В. (2018). *Правовий зміст та особливості поняття «юрисдикція» в міжнародному морському праві. Підприємництво, господарство і право, № 10. С. 224-229*.

8. Плотніков, О. (2016). *Юрисдикція Європейського суду з прав людини щодо окупованих територій*.

https://www.academia.edu/8403194/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4%D1%83_%D0%B7_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9

9. Тироль, В. (2017). *Екстериторіальна юрисдикція держав-учасниць Європейської конвенції з прав людини*. European Political and Law Discourse. Volume 4. Issue 6. С. 53-59.

10. Orakhelashvili, A. (2025). *State jurisdiction in international law: complexities of a basic concept*. Research handbook on jurisdiction and immunities in international law, p. 1-36. Available at: <https://www.elgaronline.com/>

11. Oxman, H. B. (2007). *Jurisdiction of States*. Max Planck Encyclopedias of International Law. Article last updated: November 2007. Available at: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1436>

12. Рада Європи, Європейський Суд з прав людини, (2018). *Зобов'язання поважати права людини – поняття «юрисдикції» та «відповідальності»: Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини*. Оновлено 31 серпня 2018 року. Страсбург: Рада Європи. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_ukr.

13. Рада Європи (2011). *Декларація про майбутнє Європейського суду з прав людини Конференція високого рівня держав-учасниць Ради Європи, Організована за допомогою турецького головування у Комітеті Міністрів Ради Європи (м. Ізмір, Туреччина, 26-27 квітня 2011 року)*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a49#Text.

14. Караман, І. (2026). *Критерії прийнятності індивідуальних заяв до ЄСПЛ*. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/2016-02-01.karaman2.pdf>.

15. Рада Європи, Європейський Суд з прав людини (2024). *Зобов'язання поважати права людини – поняття «юрисдикції» та «відповідальності»: Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини/Рада Європи, Європейський Суд з прав людини*. Оновлено 31 серпня 2024 року. Страсбург: Рада Європи. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_ukr.

16. Рада Європи (1907). *IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 18 жовтня 1907 року*. Гаага. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

17. Татаренко, Г.В., Татаренко, І.В. (2025). *Воєнні злочини проти дітей у контексті гібридної агресії: виклики кримінально-правового захисту*. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», Випуск № 04, Частина 3. С. 109-119. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/19-2.pdf>.

18. Українська мережа за права дитини, (2023). *рф порушує щонайменше 10 статей Конвенції ООН про права дитини*. URL: <https://childrights.org.ua/news/rf-porushuye-shhonajmenshe-10-statej-konvencziyeyu-oon-pro-prava-dytyny/>

19. Організація Об'єднаних Націй (1995). *Конвенція про права дитини: Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року*. Нью-Йорк: ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021Text.

20. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (1949). *Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року*. Женева. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

21. Міжнародний Комітет Червоного Хреста (1977). *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року*. Женева. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

22. Гаазька конференція з міжнародного приватного права (1996).

Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року. Гаага. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text.

23. *European Court of Human Rights (Grand Chamber) (2024). Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22).* Strasbourg: ECHR. Available at:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-244292%22%5D%7D>

Abstract. *The article focuses on problematic issues in determining state jurisdiction regarding responsibility for war crimes against children. The study of existing international legal instruments provides grounds to assert that the term "jurisdiction" lacks a clear interpretation of its essence, and at the theoretical-legal level, the problem of understanding state jurisdiction is one of the most controversial areas of international law.*

An analysis of existing concepts of state jurisdiction has been conducted, and the author's own definition of extraterritorial state jurisdiction has been proposed. The authors have analyzed the practice of the ECtHR with the aim of substantiating provisions regarding jurisdiction and state responsibility. Based on the analysis of ECtHR practice, the features and legal grounds for extraterritorial state jurisdiction have been identified.

Key words: *jurisdiction territory war crimes protection of children's rights, forcible transfer/deportation.*

Статтю надіслано: 10.01.2024 г.

© Рогова О.Г., Остапенко О.Г., Сущ О.П.

CONTENTS**Innovations in Pedagogy, Psychology and Sociology**

- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-002> **3**
NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN THE INNOVATIVE
EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS
Breslavska H.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-013> **11**
DEVELOPMENT OF SPEAKING AND LISTENING SKILLS IN
PRIMARY SCHOOL LEARNERS: A PSYCHOLOGICAL AND
PEDAGOGICAL PERSPECTIVE
Bilier O.S., Vasko O.O.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-019> **23**
METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING THE
EMOTIONAL INTELLIGENCE OF ADOLESCENTS UNDER
THE INFLUENCE OF AGGRESSIVE FACTORS
Yakovets T. A.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-024> **32**
SCIENTIFIC AND THEORETICAL JUSTIFICATION OF THE SYSTEM
FOR TRAINING SOCIAL SPHERE SPECIALISTS TO WORK WITH
WAR VETERANS AND THEIR FAMILY MEMBERS
Tovstukha O. M.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-029> **39**
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: MODELS OF MOTIVATION
AND SUPPORT FOR TEACHERS
Hryhorieva N.A.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-038> **49**
SELF-REGULATORY POTENTIAL OF PERSONALITY THROUGH
THE LENS OF CLASSICAL AND CONTEMPORARY PSYCHOLOGICAL
THEORIES
Kostyshyn N.S.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-042> **61**
SYNERGY OF EMI AND AI IN THE MODERN EDUCATIONAL
ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
Bielova V.V.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-060> **73**
SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVIANT
BEHAVIOR OF ADOLESCENTS
Holiardyk N.A.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-067> 80

PEDAGOGICAL DESIGN OF THE CONTENT OF ARTISTIC AND GRAPHIC TRAINING FOR FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Blyzniuk M.M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-075> 94

GUIDING PROJECTIONS OF A FUTURE VISION IN THE DEVELOPMENT STRATEGIES OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Skliarov A.I., Andrieieva O.V., Kryzhko V. V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-088> 109

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

Samoilenko V., Samoilenko I.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-095> 124

SUPERVISION AND PARTNERSHIP COMPETENCE AT THE EARLY CAREER STAGE

Tiahur L.M., Tiahur V.M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-098> 137

A SOFTWARE APPLICATION FOR THE STUDY OF LIGHT DISPERSION

Tatarchuk T. V., Huliaieva L.V., Sapronov I.I.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-109> 151

INNOVATIVE MEANS OF COMPREHENSIVE INFLUENCE ON THE DYNAMICS OF FAMILY PROBLEMS

Polyekhina A.

Innovative philosophical and historical perspective

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-009> 165

THE MODEL AS A MULTIDISCIPLINARY PROFESSIONAL: THE BOUNDARY BETWEEN THE PODIUM, THE CAMERA AND THE STAGE

Kotyk I.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-026> 180

MASS CULTURE IN THE ERA OF DIGITAL GLOCALIZATION: A SOCIO-PHILOSOPHICAL DIMENSION

Shtepa O.O., Kovalenko S.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-034> 185

HUMAN CIVILIZATION AS A CONDITION OF SOCIETY

Kartashov M.O., Mykhaylyuk V.P., Sapytska O.M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-061> 194

EVOLUTION OF LEGAL DEFINITIONS OF DISABILITY
IN UNITED STATES (1950–2020) AND THEIR IMPACT
ON REHABILITATION POLICY: HISTORICAL AND
LEGAL STUDY

*Vygovsky M.Y., Dotsenko, V.O.
Zholob M.P., Fedinskyi O.M.*

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-079> 227

FORMATION OF CREATIVE IDENTITY IN FUTURE
SPECIALISTS: VECTORS, METHODS, PROSPECTS

Yakovenko K.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-108> 237

CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY FASHION:
RETHINKING NATIONAL MOTIFS IN A GLOBAL
CONTEXT

Kornieva T.

Innovations in philology and linguistics

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-017> 250

THE ROLE OF AUTHENTIC TEXTS IN FORMING FOREIGN
LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN
ECONOMICS STUDENTS

Reshetniak I.O.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-052> 265

AI-ENHANCED VOCABULARY ACQUISITION IN PRACTICAL
ENGLISH COURSES FOR PRE-SERVICE PRIMARY TEACHERS

Prystai H.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-105> 272

FOLKLORE ON TIKTOK: IS IT POSSIBLE TO MAKE A FOLK
SONG A TREND?

Marchun O.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-107> 285

INNOVATIVE VECTORS OF PHYSICAL EDUCATION
DEVELOPMENT: FROM GAMIFICATION TO
IMMERSIVE LEARNING TECHNOLOGIES

Flokey M.D.

Innovative approaches in jurisprudence

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-032> 291

THE RATIO OF THE CONCEPTS «CRUELTY» AND «VIOLENCE»
ACCORDING TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Orobets K.M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-049> 298

CRIMINAL LIABILITY FOR TORTURE IN FOREIGN COUNTRIES

Ivanova V.P.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-050> 306

TRANSFORMATION OF LEGAL SCIENCE METHODOLOGY
IN THE DIGITAL ERA: MODERN CHALLENGES

Antoshyna I.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit42-04-057> 314

PROBLEMATIC ISSUES IN DETERMINING STATE JURISDICTION
REGARDING RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES AGAINST
CHILDREN

Rohova O.H., Ostapenko O.H., Sushch O. P.

International periodic scientific journal

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 70.62)

Issue №42
Part 4
December 2025

Development of the original layout - Sergeieva&Co

Signed: December 30, 2025

Sergeieva&Co
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe
e-mail: editor@modern techno.de
site: www.modern techno.de

Articles published in the author's edition

www.moderntechno.de

e-mail: editor@moderntechno.de